

[0485] SKRAITS, MAITS EN MÛGLIKE SIBBEN

It wurd *skraits* c. is my it eigenst yn 'e útdrukking 'it is mar sa'n skraits' foar in allinne yn 'e langte útwoeksen bern. Foar myn gefoel hong it altyd gear mei wurden as *skrael* en *skredich*. Dy kant fan 'e saek is oant nou ta net biljochte¹.

Wy hawwe yn it westerlauwersk Frysk in wurd dat fan foarm gâns op *skraits* liket, nammentlik *maits* c., hollânsk 'made'. Yn it Skiermuontseagersk is it *mātij(ə)* f. en seldsumer *maitj(ə)* n., f., m.². D. Fokkema³ neamt *maatje* n., wylst it Hylpersk *maitjen* hat⁴. Neffens Spenter sil der wol in forlytsingsútging mei assibilaesje yn sitte.

Foar it Noardfryske *Mâsk* n., f. nimt Hofmann⁵ in grounfoarm **maðeke* f. oan, wylst Wangereachsk *máTHûk* f.⁶ en Helgolânsk *mōduk* f.⁷ wol op in grounfoarm **mað-ūke* birêste sille. Neffens Hofmann⁸ kin as tuskenlûd yn it Wangereachsk like goed *-ī-* as *-ū-* forwachte wurde, útsein nei in stamlûd *ī-*, der't allinne *-ī-* foar liket to kommen en nei *u* en *ü*, dêr't *-ū-* foar master opslacht. De westerlauwerske grounfoarm soe dêrom **mað-īke* wêze kinne.

Om't tusken lûden de âfr. *ð* en *d* yn 'e regel weiwurde⁹⁻¹¹ b.g. wfr. *leech* < âfr. *letheg*, kinne wy as folgjende stap **maī-ke* forwachtsje. Troch ôffal fan 'e *ein-e*¹² ûntstiet dan **ma-īk*, hwat wy tink noch weromfine yn Biltsk *maik* 'maits'¹³.

Earne yn dy ûntjowing moat de assibilaesje fan *k* ta *ts* ta stân kommen wêze. Al earder¹⁴ haw ik dy assibilaesje yn forbân brocht mei de op 'e *k* folgjende *e*. As direkte faktor sil dy *e* lykwols net wurke hawwe, hwant hy hat yn ús wurd grif de minste klam hawn. Loopstra bihannelt lyksoartige gefallen frij wiidweidich, sûnder lykwols útslútsel oer de assibilaesjefaktor jaen to kinnen¹⁵. By syn foarbylden út 'e oarkonden falt my lykwols op, dat assibilaesje fral foarkomt yn 'e gefallen dy't nei de oarspronklike *k* in lûd hawwe. Sa fine wy by 'muonts' op assibilaesje of palatalisaesje wizende skriuwwizen allinne yn 'e meartalsfoarmen 1475 *munthien* en 1508 *munzien*¹⁶. Dat wie W. de Vries ek al opfallen: 'deze palatalisatie trad het eerst op in de - het meest voorkomende - pluralis en ging vandaar ook naar de singularis over'¹⁷. By 'lyts' fine wy sûnt 1472 foarmen lykas *littia* (meiinoar 29 x), tsjin mar (sûnt 1482) 15 x foarmen as *lytz*, mei b.g. 1490 yn deselde oarkonde *litia* njonken *litic*. Yn it Sealtersk is noch hjoeddedei de forbûgde foarm *litje* njonken it adv. *littik*.

Soene wy it faeks sá sjen moatte dat de ynfloed fan dy *-e* op it twadde plan wurket, nammentlik mei't er de klam op 'e tusken-*ī* sterker hâldt? Yn dat gefal soene wy palatalisaesje troch ynfloed fan 'e foar de *k* steande *-ī-* oannimme moatte. Loopstra hat dêrfan yn it Frysk gjin foarbylden foun, mar yn it Angelsaksysk komme se wol foar¹⁸.

It liket my lykwols ta dat der by it bioardieljen fan

oerlevere foarmen rekken mei houden wurde moat dat de palatalisearjende en assibilearjende faktor fordwine kin op it momint dat er syn útwurking docht. By ús wurd tink ik my dat sá: by de trochgeande wurking fan 'e Germaenske klam op it earste wurdlid driget **"ma-ĩ-ke* to wurden ta **"ma-ĩk > maik*. Dêrtroch kriget de *-ĩ-* minder klam en it wurd as gehiel soe minder palatael en dus iepener fan klank wurde. As kompensaesje dêrfoar krije wy dan palatalisaesje en assibilaesje fan 'e *k*, dus **"ma-ĩ-ke > *"ma-ĩtj > maits*, h w e r b y ' t d e t o t a l e k l a n k y n d r u k g e l y k b l e a u n i s. It leit alhiel net foar de hân om yn sa'n ûntjowing in folle sterker palatale tuskentime **"ma-ĩ-tje* of **"ma-ĩ-tse* to ûnderstellen. Sokke tuskentimen hoege yn 'e oerlevering dan net foar to kommen. Dat jildt ek foar foarmen as **munitzien* en **lititia*, dêr't Loopstra forgees om socht hat.

*

As *maits* sa toprak is, dan kinne wy foar *skraits* sykje om stammen as **skr. Ń*, **skr.d-*. Us earste oanhâld fine wy by mnd. *schrôde*, *schrâde* m. 'ôfsnijd stik, lape'¹⁹. Franck en Van Wijk neame dat wurd mei û.o. mnl. *scrôde* f. 'its.' en ags. *scrûd* n. 'stik klean' (nijingelsk *shroud*) ûnder II *schroeien* 'snije, snoeije' as ablautsfoarmen by âhd. *scrôt* m? (nhd. *Schrot* n.) 'sneed, stik' âfr. *skrêd* 'it bisnoeijen fan jild; hiergrins yn 'e nekke' en ags. *scrêad(e)* f. 'stik guod' (nijing. *shred*)²⁰. Hjirby grif ek mhd. *schrôt* m., dat û.o. 'stik fan in beamstam, houtene kneppel' bitsjut²¹.

Verdam neamt njonken mnl. *schrode* f. 'ôfsnijd of ôfknipt stik fan de iene of oare stof, stripe, bân, wynsel' ek noch de forlytsing *schrodekijn* 'stripe parkemint, in snipel, lape, eat sûnder bitsjutting'²². Dat is fansels in wurd dat him tige lient ta it hwat gekoanstekkerich bineamen fan bienbitige, heane persoanen, krekt lyk as der ek sein wurdt fan: 'dou bist mar in mich'. It greate Middelnederlânske wurdboek jowt in sitaet dêr't it wurd yndied as bynamme brûkt liket to wêzen: 'A. van Vollenhoo, heren Pauwels *scrodekijn*, die monick tot Sinte Pauwels was ...'²³. By it grounwurd sil ek noch wol hearre Grinslânsk 't *schrödde*, *schröt* n. 'fyn guod, útskot, lytse minsken', 't *kinderschröt* 'de lytse bern'²⁴. Pokorny bihannelt dizze wurdkloft en syn fierdere sibben by de woartel *(s)ker*, *(s)kerə*, *(s)krē* 'snije'²⁵, dat as grounbitsjutting sil wol 'ôfsnijd stik' oannommen wurde kinne.

Tige op uzes lykjende foarmen fine wy lykwols ek by in oare woartel *(s)ker* as basis fan wurden foar 'ynskronfelje, ronfelje; spliterich fel, rude, koarste; fordroege, meager, fortsjirme'²⁶. Njonken *skrael* fine wy dêrby wurden as nhd. (Beiersk) *schrätz* 'yn 'e groei binefter bleaun minske', âhd. *scraz*, *screz* 'ierdmantsje', mnd. *schrāde* 'tin, meager, tsjirmerich'. Dy wurden passe tige by de

bitsjutting fan *skraits* as persoansoantsjutting. It kin hast wol net oars of dy wurdkloft en de hjir foar neamde hawwe inoar op syn minst tige biynfloede. It liket my dêrom ta dat wy de boarne fan *skraits* by beide woartels sykje kinne.

It leit dêrby lykwols foar de hân om it earst by it oerlevere âfr. *skrêd* to bisykjen. De forlytsting dêrfan soe **skrêd-îke* wêze kinne. Troch útfal fan 'e *d* wurdt dat ta **skrê-îke* > **skrêits*. Oerfrysk *ê* + *i* soe yn sa'n gefal ta [a:i] wurde²⁷, hwat dan ús *skraeits*, *skraits* opleverje kin, lykas Siebs ek oannimt foar wfr. *klaeije* < âfr. **klêtha*²⁸.

Yn it boppesteande hoopje ik oantoand to hawwen dat foar it wurd *skraits* in bitsjuttingsûntjowing 'lyts ding' > 'spjochtich minske' > 'lytse fûgel' goed mûglik is. Sa'n ûntjowing is boppedat yn oerienstimming mei it fan Buma¹ fêststelde feit dat de twadde bitsjutting earder oerlevere is as de lêste.

*

Der binne noch mear wurden dy't by dit skift forlytsingen ûnderbrocht wurde kinne. Ik neam dêr hjir inkelde fan:

boaits, *boats* c., 'kûpe foar sûpe of waei' < âfr. **bodîke*? Forl. mnd. *bodikholt* 'kûpershout, stêven foar in fet'²⁹, nhd. *Bottich* m., âhd. *botahha* f. 'fet', dat ôflaet wurdt fan mlat. *butica*³⁰. It sil grif field wêze as de forlytsing fan in wurd as mnd. *bode*, *bodde* 'iepen fet'³¹, mnl. *botte*, *butte* f. 'draechkoer, koer'³⁰, dat wy noch werfine yn wfr. *bodde* c. 'fiskkear'.

hoants c., ndl. 'kemphaan' grif < âfr. **honîke* by âfr. *hona* m. 'hoanne'. Forl. 'vyffhondert Schryen ende Hoincken te moghen senden ...' yn in plakkaet fan 'e Fryske steedhâlder út 1628³².

keats c. 'draechber itenskistje' < âfr. **kâtîke*? Forl. noarsk dialektysk *køyta* 'bak dêr't fisk yn droegen wurdt' (**kauti-*), mhd. *kötze* f., nhd. dialektysk *Kötze* 'rêchkoer', troch Pokorny neamd by de woartel *gēu*, *gəu-*, *gū-* 'bûge, krûmje, welyje'³³ en troch Franck en Van Wijk by *kot*³⁴.

koetsebei < **koets*, *kwits* c., ndl. 'lijsterbes' < âfr. **kōdîke*? Forl. mnl. *code* f. 'kwé-par', dat út mlat. *cotōnea* ûntliend wêze soe³⁵. In net-assibilearre foarm tink yn Sealtersk *kō̃ke* pl. 'flearbeijen'³⁶.

Neffens Hofmann hat der by âlds in trijeslachtich forlytsingssysteem west, hwerby't de forlytsingen itselde slachte hiene as de groun wurden. Alleast foar it Noardfrysk moatte as forlytsingsútgingen brûkt wêze **-ka* m., **-ke* f. en **-kīn* n.³⁷. Letter is yn it Frankysk-Nederlânsk in neutrale ienheitsfoarm *-kijn* ûntstien, dy't grif syn ynfloed hawn hat op it westerlauwerske *-ke/-tsje*-systeem, dat ek neutrael is³⁸.

Yn it boppe bihannelde skift fan *-ts*-wurd-en liket my it âlde forlytsingssysteem noch troch to skimerjen. It binne neffens de foarm allegearre nêt-neutrale forlytsingen by

nèt-neutrale grounwurden. Lykwols is yn it westerlauwerske Frysk it grounwurd weiwurden of, lykas by *hoants*, wie it forbân net mear dúdlik. Us wurden waerden dêrom grif net mear as forlytsingen field en bleauwen frij fan opname yn it neutrale *-ke/-tsje*-systeem.

Om't allinne **-ke* oergean kin yn *-k*³⁹, soene de grounwurden fan de neamde forlytsingen allegearre froulik wêze moatte. Utsein by *hoants* liket dat net sa raer. Opmerklik is dat by de 6 bihannelen wurden al 2 lienwurden út it Latyn lykje to sitten. Opfallend is boppedat, dat - alwer útsein *hoants* - oeral in dentael (*ð, d, t*) útfallen liket to wêzen. Soe dat faeks ek syn ynfloed op 'e assibilaesje hawn hawwe?

Elst (Gld.)

P. Kramer

NOATEN:

1. W. J. Buma, *Wurdsneuperijen 59, Nijfrysk skra(e)its, skreits*, yn *Us Wurk* 25 (1975) s. 63.
2. A. Spenter, *Der Vokalismus der akzentuierten Silben in der Schiermonnikooger Mundart* (Kopenhagen 1968) s. 175.
3. D. Fokkema, *Wezzenlist fan it Schiermonnikoogs* (Ljouwert 1968) s. 72.
4. T. van der Kooy, *De taal van Hindeloopen* ('s Gravenhage 1937) s. 113.
5. D. Hofmann, *Die k-Diminutiva im Nordfriesischen und in verwandten Sprachen* (Köln/Graz 1961) s. 53, 153.

6. H.G. Ehrentraut, *Mittheilungen aus der Sprache der Wangerooger*, yn *Friesisches Archiv I* (Oldenburg 1854) s. 380.
7. Th. Siebs, *Helgoland und seine Sprache* (Cuxhaven 1909; neiprintinge Wiesbaden 1968) s. 255.
8. Hofmann, *o.w.* s. 83.
9. Th. Siebs, *Geschichte der friesischen Sprache yn Grundriß der germanischen Philologie I²* (Straßburg 1901) s. 1281, 1275.
10. K. Fokkema, *Het Stadsfries* (Assen 1937) s. 144.- K. Heeroma, *Complicaties bij de syncopering van intervocalische d (of th) in het Fries yn Flecht op 'e koai, stúdzjes oanbean oan Prof. Dr. W.J. Buna* (Grins 1970) s. 117.
11. G. Knop, *De spraakkunst der Terschellinger dialecten* (Assen 1954) s. 83f.
12. Siebs, *o.w.* (noat 9) s. 1244.
13. H.S. Buwalda, *'n Anlopy foor 'n Bildtse woordelist yn Flecht op 'e koai, stúdzjes oanbean oan Prof. Dr. W.J. Buna* (Grins 1970) s. 281.
14. P. Kramer, *Assibilaesje fan forlytsings-k yn Sealter lânnammen*, yn *Us Wurk 21-22* (1972-1973) s. 139.
15. J.J. Loopstra, *De assibilatatie in de Oudfriesse oorkonden* (Haarlem 1935) s. 137.
16. Loopstra, *o.w.* s. 104.
17. W. de Vries yn *Ts. voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde 49* (1930) s. 278.
18. Loopstra, *o.w.* s. 106 en noat.
19. A. Lübben en C. Walther, *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch* (Norden/Leipzig 1888, neiprintinge Darmstadt 1965) s. 336.
20. Franck-van Wijk, *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal* ('s Gravenhage 1949) s. 601.- Joh. Boersma en H.T.J. Miedema jowe yn *De Friese vogelnaam skraits "jager" yn Taal en Tongval 28* (1976) s.45 bûten mooglike ôfliedingen út âfr. *skrêd* en **skred-ke* (út **skred* 'meager spoek') de foarkar oan dy út **sker(n)-ête-ke* 'dongiterke'.
21. M. Lexer, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch* (Leipzig 1915) s. 220.
22. J. Verdam, *Middelnederlandsch handwoordenboek* ('s Gravenhage 1949) s. 528.
23. E. Verwijs en J. Verdam, *Middelnederlandsch woordenboek VII*, kolom 781.
24. K. ter Laan, *Nieuw Groninger woordenboek* (Groningen 1929, neiprintinge 1974) s. 891.
J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (Bern/München 1959) s. 942.
26. Pokorny, *o.w.* s. 933.
27. Siebs, *o.w.* (noat 9), s. 1214.
28. Siebs, *o.w.* (noat 9) s. 1416; forl. ek Spenter, *o.w.* s. 294; oars by Knop, *o.w.* s. 49 en by Heeroma, *o.w.* (noat 10) s. 120.
29. Lubben en Walther, *o.w.*, s. 59.
30. Franck-van Wijk, *o.w.* s. 100.
31. = 29.
32. Tsj. Gs. de Vries, *Hoantsen en skriezen*, yn *It Beaken II* (1940) s. 94.
33. Pokorny, *o.w.* s. 393.
34. Franck-van Wijk, *o.w.* s. 341.

35. Franck-van Wijk, *o.w.* s. 362.- K. Heeroma laet yn *Quecke und Eberesche* yn *Zs. f. Mundartforschung* 26 (1958) s.193 (mei foarôfgeande kaert) *kwits* as namme foar de beam en de frucht, dat ek yn Grinslân foarkomt, mei dêrnêst yn Noard-Dútsklân *kwekke* en *kwetse*, ôf út oergerm. **kwikkiōn*, dat dan gearhinget mei *kwik* 'libben', om't de beam as drager fan libbenskrêft biskôge waerd; by *koetsebei* tinkt Heeroma oan forfoarming ûnder ynfloed fan *koets* 'bêd'. Moat dêr lykwols net earder tocht wurde oan ynfloed fan **kōdīke*?
36. J.F. Minssen, *Mittheilungen aus dem Saterlande II* (Ljouwert 1965) s. 121.
37. Hofmann, *o.w.* s. 78.
38. Hofmann, *o.w.* s. 97.
39. Siebs, *o.w.* (noat 9) s. 1244.